

УДК 37.035.6

І. Г. Павленко

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Громадянськість – найважливіший духовно-моральний чинник збереження суспільної стабільності, незалежності та безпеки держави. Одним із пріоритетних напрямків виховної роботи в сучасній школі є громадянське виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині відчуття себе морально, соціально і юридично захищеною. Також воно покликане виховувати у дитини високі моральні ідеали, почуття любові до Батьківщини, потребу у служінні їй. Структура процесу виховання передбачає: оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки; формування почуттів (стійких емоційних відносин людини до явищ дійсності); формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання); формування умінь та навичок поведінки. У Державній національній програмі зазначено: «Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури».

Громадянське виховання ґрунтується на ідейному багатстві народу, його морально-етичних цінностях, виховній мудрості. Щоб діти стали народом, творцями своєї держави необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, школі міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко пройнялися його національним духом, способом мислення і буття. Ці якості потрібно виховувати у дітей тими засобами, методами, способами, традиціями, мораллю, що вироблені народом упродовж усього історико-культурного розвитку, при цьому органічно поєднуючи ці засоби та методи з новітніми надбаннями європейського та світового культурно-педагогічного досвіду.

Як свідчить аналіз шкільної практики, успішність виховних впливів з метою виховання громадянськості молодших школярів залежить від умілого використання педагогами традиційних та інтерактивних методів.

Мета статті – розглянути практичну реалізацію деяких традиційних та інтерактивних методів громадянського виховання у початковій школі.

Методи громадянського виховання – це напрями і способи діяльності вихователів і вихованців з метою формування громадянської позиції учнів початкових класів.

Аналіз педагогічного досвіду Б. Бричка, Н. Волкової, М. Євтуха, Н. Мойсеюк, М. Скрипника, М. Ярмаченка дає можливість стверджувати, що єдиної класифікації методів виховання не існує через різноманітні підходи до їхнього розгляду, тлумачення та характеристики.

Розглянемо групи методів громадянського виховання молодших школярів. Перша група – методи усвідомлення громадянських цінностей суспільства. Загальною особливістю методів цієї групи є вербальність, оскільки їх джерелом виступає слово. За допомогою змістовного й емоційно забарвленого роз'яснення вчителя учні початкової школи усвідомлюють сутність громадянських цінностей, осмислюють їх, виявляють емоційно-ціннісні ставлення до них, що в кінцевому результаті сприяє формуванню переконань, громадянської позиції особистості. Другим призначенням цієї групи методів є осмислення й оцінка вихованцями власного життєвого досвіду, мотивації своїх дій і вчинків [1].

До цієї групи методів відносяться: бесіда, розповідь, диспут, переконання, навіювання, приклад.

Особливість цих методів полягає у тому, що вони мають два аспекти:

- психологічний: розуміння понять, суджень; оцінка явищ учнями, власні переконання;
- педагогічний: зміст інформаційного характеру, цілеспрямованість виховного впливу, ознайомлення з правилами і нормами поведінки, розвиток творчих здібностей [2, с. 9].

У дослідженнях П. Ігнатенка, В. Поплужного, Н. Косаревої, Л. Крицької зазначено, що комунікативний вплив учителя на громадянську сферу учнів цілеспрямовано та регульовано здійснюється в основному шляхом використання таких методів, як: переконування, навіювання, наслідування, метод прикладу (переважно їх називають соціально-психологічними методами) [3, с. 79].

Бесіда – один з найважливіших методів виховної роботи з громадянського виховання, яку організовує і проводить учитель з метою поглиблення і перевірки уявлень учнів щодо окремих суспільно-політичних питань, прищеплення їм любові до Батьківщини. Впливаючи на почуття школярів, бесіда допомагає їм зрозуміти сутність суспільно-політичних подій, які відбуваються в державі, внутрішню та зовнішню політику України, її роль у суспільному житті народів світу та ін. [3].

Проведення виховних бесід громадянського спрямування сприяє формуванню почуттів пошани до історичного минулого нашого народу, вихованню громадянської свідомості, гідності, патріотизму.

Однією з кваліфікацій типів бесід громадянської спрямованості є наступна:

І група – бесіди, в яких розкриваються конституційні засади громадянського виховання, історичне минуле українського народу, його звичаї і традиції. Для бесід цього напрямку можна запропонувати такі

теми, як: «Твої права дитино. Сторінками Конвенції про права дитини», «Символи і символіка української держави», «Історія козацтва, його культура і традиції», «Видатні українські військові командири, вчені, композитори, митці»;

II група – бесіди, які виховують школярів у дусі патріотизму, дружби між народами (теми: «Вітчизно моя, Україно!», «Ми любимо тебе, наша Україно», «Народи України – за мир», «Мій рідний край – земля моїх батьків» та ін.);

III група – бесіди, які охоплюють питання виховання моральних якостей, любові до своєї держави – України (теми: «Праця – обов'язок кожної людини», «Щоб в серці жила Батьківщина» тощо) [3].

Ефективність бесіди визначається досягненням поставленої мети, проявом зацікавленості, інтересу, етикою взаємостосунків, активної участю учнів.

У громадянському вихованні учнів початкової школи ефективним методом роботи є розповідь, яка слугує засобом поповнення знань моралі, вироблення в учнів правильних моральних понять. Розповідь збагачує моральний досвід школярів прикладом моральної поведінки інших людей, а також дозволяє застосовувати позитивний приклад у вихованні.

Крім розповіді, ефективним методом у громадянському вихованні молодших школярів є диспут, який передбачає зіткнення різних, інколи протилежних точок зору. Зазвичай диспути проводять у середніх та старших класах на моральні, правові, політичні теми, що хвилюють молодь. Але елементи диспуту потрібно запроваджувати і в початкових класах, оговорюючи наступні питання – «Які твої права та обов'язки?», «Що таке подвиг?», «Які місця в нашому місті (селі) твої улюблені? Чому?».

Методи усвідомлення громадянських цінностей суспільства є своєрідним діалогом між учителем і вихованцем, в процесі якого здійснюється обмін думками, ідеями, цінностями.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У формуванні позитивного досвіду громадянської поведінки особистості вирішальну роль відіграє діяльність. У зв'язку з цим важливим у громадянському вихованні учнів початкової школи є методи організації діяльності і формування досвіду громадянської поведінки.

Наприклад, тренування – метод формування необхідних якостей особистості шляхом багаторазового повторення дій і вчинків учнів. У початковій школі тренування як загальний метод виховання доцільно використовувати для вирішення різноманітних завдань громадянського виховання: формування патріотизму, громадянськості, громадянської відповідальності, працелюбності, милосердя, культури поведінки та ін.

Засоби реалізації методу тренування – різні форми навчальної роботи, позакласні виховні заходи, позашкільні форми навчання, спілкування, тобто будь-яка відповідним чином організована практична діяльність учнів початкових класів.

Ще одним методом організації діяльності і формування досвіду громадянської поведінки є привчання. За думкою Н. Волкової, привчання – це метод, який забезпечує організацію планомірного і регулярного виконання учнями певних дій з метою перетворення їх на звичні форми громадянської поведінки. Методи тренування і привчання, на думку вченого, взаємопов'язані, оскільки спрямовані на засвоєння школярами соціального досвіду, формування у них системи вмінь і навичок: «практика свідчить, що особистість швидко засвоює норми і правила поведінки в суспільстві, але в конкретній діяльності діти відчувають значні труднощі через брак умінь і навичок» [4, с. 144].

Таким чином, у громадянському вихованні молодших школярів учителям слід використовувати систему доцільних вправ, діючих на створення виховних ситуацій громадянського спрямування, які мають конкретний життєвий зміст.

Для становлення досвіду громадянської поведінки учнів початкової школи важливо, щоб дитина могла діяти не лише відповідно до вимоги вчителя, в межах його конкретного доручення, а й самостійно, мобілізуючи свої знання, почуття, волю, звички, цінності. З цією метою педагоги використовують ситуацію вільного вибору – метод виховання, що моделює момент реального життя, в якому виявляється і підлягає випробуванню на стійкість система вже сформованих позитивних дій, вчинків, ставлень.

Ситуації вільного вибору спонукають дітей молодшого шкільного віку пригадати свій досвід поведінки в аналогічних ситуаціях, проаналізувати його наслідки і одночасно прогнозувати наслідки вибору, який необхідно зробити. Прийняття остаточного рішення викликає сильне емоційне переживання, оскільки учень бере на себе відповідальність за вибір. Ситуації вільного вибору можуть довго і стабільно визначати спрямованість поведінки і діяльності вихованця [1].

У психолого-педагогічних дослідженнях (Н. Волкова, Т. Григорчук, В. Іова, Л. Красномоєць, Н. Мойсеюк) запропоновані й обґрунтовані такі методи, як тренування, привчання, прогнозування, ситуації вільного вибору. Ці та інші методи організації діяльності і формування досвіду громадянської поведінки базуються на практичній діяльності молодших школярів.

Наступна група методів – методи стимулювання діяльності й поведінки (Н. Волкова, Н. Мойсеюк). Методи цієї групи покликані регулювати, коригувати і стимулювати діяльність та поведінку вихованців. Серед них найефективнішими вважається гра, змагання, заохочення і покарання.

Гра – один з видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними. Педагогічні ігри диференціюються відповідно до педагогічної спрямованості: дидактичні (організують у процесі навчання), творчі педагогічні (розроблені педагогом з метою досягнення конкретних виховних завдань) [4].

Змагання – це метод спрямування природної потреби школярів у суперництві й пріоритеті на виховання потрібних їм і суспільству якостей. Він забезпечує випробування учнем своїх здібностей, відчуття товариської взаємодопомоги, передбачає облік і порівняння результатів діяльності, заохочення її учасників, сприяє розвитку громадянських якостей дітей, спонукає до наслідування загальноприйнятих норм поведінки [1].

Наступним ефективним методом громадянського виховання молодших школярів є заохочення. Це метод вираження громадянської позитивної оцінки поведінки і діяльності учнів. Дія заохочення полягає у збудженні позитивних емоцій, саме тому воно вселяє впевненість, створює добрий настрій, підвищує відповідальність.

Ще одним методом стимулювання діяльності й поведінки є покарання, яке має попереджувати небажані вчинки, гальмувати їх, викликати почуття провини перед собою та іншими людьми. Покарання має бути гуманним, таким, що не ображає людську гідність, ґрунтуватися на повазі вчителя до особистості учня. Застосування цього методу має викликати у дитини переживання, почуття провини, докори, сумління, прагнення змінити поведінку, підвищувати його відповідальність за власну поведінку, зміцнювати дисциплінованість, розвивати неприйняття негативного, здатність протистояти негідним бажанням [1, с. 475].

З народження дитина поступово залучається до складного процесу соціологізації – оволодіває певною сумою соціального досвіду, усвідомлює себе як особистість. Під впливом різноманітних потреб у неї виникає прагнення до самовдосконалення, яке задіє соціально-психологічний механізм самовиховання. Одним з компонентів самовиховання є самооцінка – оцінювання особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Самооцінка сприяє формуванню моральної свідомості учнів початкових класів. Якщо самооцінка дошкільника цілісна, тобто дитина не розрізняє себе як суб'єкт діяльності, себе як особистість, то самооцінка молодшого школяра вже більш об'єктивна, рефлексивна і диференційована [5, с. 132].

В. Іова, Т. Люріна стверджують, що сьогодні виховний процес має переходити на становлення в особистості механізму саморегуляції на основі віри і почуття обов'язку, що потребує від педагогів нового підходу до технології реалізації концепції формування вільного громадянина, творчого, активного, здатного вирішувати завдання, які забезпечать поступ нації. За умов особистісно орієнтованого підходу до виховання особистість учня визначається відповідним рівнем

вихованості, навчальної компетентності, комунікативними вміннями, духовними орієнтирами та цінностями, активною громадянською позицією. Такий підхід в організації виховної діяльності потребує від педагога введення інноваційних технологій, однією з яких є моделювання інтерактивних форм та методів громадянського виховання [6, с. 1–12].

Інтерактивні методи, як правило, припускають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем, рольові ігри. Тим самим означені методи як найбільше сприяють формуванню навичок і умінь, виробленню цінностей, створюють атмосферу співробітництва та взаємодії.

В педагогічному дослідженні М. Скрипника надається класифікація інтерактивних методів виховання:

I. Імітаційні – методи діалогічної взаємодії учасників виховання з метою обміну матеріальними та духовними цінностями («Мое ім'я», «Перше знайомство», «Хвилина мого життя», «Паперові літаки» та ін.).

II. Пізнавальні – методи пізнавальної взаємодії (діалогу) учасників з метою отримання нових знань, їх систематизації, творчого вдосконалення професійних умінь і навичок («Від А до Я», мозкова атака, ігрові ситуації).

III. Мотиваційні – методи діалогічної взаємодії учасників виховного процесу, за допомогою яких кожен визначає власну позицію у становленні до способів діяльності групи, окремих учасників, учителя, самого себе («Мої очікування», «Самооцінка», «Лист до самого себе», «Інтерв'ю»).

IV. Регулятивні – методи, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників виховання («Виробимо правила», «Рахуймо разом») [7, с. 34–42].

Класифікація названих методів є досить умовною, оскільки жоден з них не є універсальним, оптимальність виховного процесу досягається через комплексне і системне застосування всіх означених методів, які можуть частково переплітатися і взаємодоповнюватися.

У виховному процесі початкової школи посідає використання таких форм і методів виховання громадянськості учнів, що передбачають добровільний вибір особистістю поведінки, котра відповідає таким важливим категоріям, як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість, активність.

Перелічити всі методи та форми виховної діяльності практично неможливо. На нашу думку, використання цих та інших традиційних та інтерактивних методів громадянського виховання, повинні стати у пригоді кожному, хто розуміє, що виховання підростаючого покоління, а особливо молодших школярів, процес складний, довготривалий, вимагає від педагога, вихователя постійного творчого пошуку, підвищення власного професійного рівня та вдосконалення методики практичної реалізації поставлених завдань.

Список використаної літератури

1. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : Навч. посіб., 2-е вид. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 1999. – 650 с. **2. Григорчук Т. В.** Веселкове дитинство. (Технології виховної роботи з молодшими школярами) : Навч.-метод. посіб. / Т. В. Григорчук, В. Ю. Іова, Л. В. Красномоєць. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 116 с. **3. Ігнатенко П. Р.** Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : [навч.-метод. посіб.] / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І Косарева, Л. В. Крицька. – К. : ВЗМН, 1997. – 252 с. **4. Волкова Н. П.** Педагогіка : Посібник для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002 – 576 с. **5. Павелків Р. В.** Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Монографія / Р. В. Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с. **6. Іова В. Ю.,** Люріна Т. І. Формування громадянської культури особистості: Навч.-метод. посіб. / В. Ю. Іова, Т. І. Люріна. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 172 с. **7. Ігри** дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

Павленко І. Г. Реалізація методів громадянського виховання у початковій школі

У статті виявлено сутність явища «громадянське виховання» та його мета, шляхи розвитку громадянського виховання у сучасній загальноосвітній школі. Також розглядається сутність поняття «громадянськість» та її основні елементи. Аналіз шкільної практики свідчить, що успішність виховних впливів з метою виховання громадянськості молодших школярів залежить від умілого використання педагогами традиційних та інтерактивних методів. Звідси випливає мета статті – розгляд практичної реалізації деяких традиційних та інтерактивних методів громадянського виховання у початковій школі. У статті наведено визначення поняття «методи громадянського виховання», під якими розуміють напрями і способи діяльності вихователів і вихованців з метою формування громадянської позиції учнів початкових класів, надані класифікації традиційних та інтерактивних методів громадянського виховання, та розглянуто практичне використання деяких методів.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянськість, громадянська культура молодшого школяра, патріотизм, методи громадянського виховання, традиційні методи громадянського виховання, інтерактивні методи громадянського виховання.

Павленко І. Г. Реалізація методів громадянського виховання у початковій школі

В статье рассматривается сущность явления «гражданское воспитание», его цель, пути развития гражданского воспитания в

современной общеобразовательной школе. Также рассматривается сущность понятия «гражданственность» и ее основные элементы. Анализ школьной практики свидетельствует, что успешность воспитательных воздействий с целью воспитания гражданственности младших школьников, зависит от умелого использования педагогами традиционных и интерактивных методов. Поэтому цель статьи – рассмотрение практической реализации некоторых традиционных и интерактивных методов гражданского воспитания в начальной школе. В статье дано определение понятия «методы гражданского воспитания», под которыми понимают направления и способы деятельности воспитателей и воспитанников с целью формирования гражданской позиции учащихся начальных классов, представлены классификации традиционных и интерактивных методов гражданского воспитания, и рассмотрено практическое использование некоторых из этих методов.

Ключевые слова: гражданское воспитание, гражданственность, гражданская культура младшего школьника, патриотизм, методы гражданского воспитания, традиционные методы гражданского воспитания, интерактивные методы гражданского воспитания.

Pavlenko I. Realization of Civic Education Methods at Primary School

The article is devoted to the problem of the essence of civic education, analyzed its goal and the main ways of development at a modern comprehensive school. The author explores the concept of term "citizenship" and its core elements. As a result of the analysis of primary school practice the following conclusions were made: civic education is an important component of primary education nowadays, the success of educational influences on pupils depends on the skillful using both traditional and interactive methods. The aim of the article is to study main aspects of practical implementation of some traditional and interactive methods of civic education at primary school. The article gives the definition of the term "methods of civic education" as a pattern and a set of ways of activity that main purpose is to form a civil position of primary school pupils, proposes the classification of traditional and interactive methods of civic education and discusses the practical use of some of these methods. The effectiveness of the forms and methods of civic education of pupils of primary school is achieved through a combination of various methods, taking into account the age characteristics of students, their levels of development and education.

Key words: civic education, citizenship, civic culture of primary pupil, patriotism, civic education methods, traditional methods of civic education, interactive methods of civic education.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.